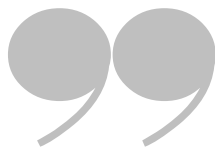

„Az idő hiányunk visszhangja”

IN MEMORIAM SÁNTHA JÓZSEF

Sántha József annyira visszafogott alakja volt a kortárs magyar irodalomnak, hogy a Jelenkor folyóirat online adatbázisában, ott közölt kritikáinak gyűjteménye felett nem is az ő portréja látható. A portál a fotó forrásaként persze korrektül megnevezi a nol.hu-t, és valóban, a Népszabadság elektronikus kiadásának ma már elérhetetlen híréhez, egy majd húszéves ingatlanügyről beszámoló riport linkjéhez és az ott szereplő névrokonhoz vezetne el minket ez a keresgélés, amelyet így inkább a lap print verziójának átböngészésével folytathatnánk tovább. Ez az internetes lapszerkesztés világában nem is olyan ritka tévedés ennél extrovertáltabb karakterekkel is megeshetett már, mindenestre jól jellemzi egy láthatatlanságában is jelentős figura világhoz való viszonyulását. A *Jelenkoronline*-on olvasható névjegy szerint „Sántha József 1951-ben született, kritikus, Mogyoródon él”. (A valós születési dátum ráadásul 1954.) Akik ismerték, tudják, valóban ennyit, nem többet gondolt fontosnak, megoszthatónak saját magáról az elmúlt két évtized egyik legjelentősebb novellistája és egyik, ha nem a legérzékenyebb, legalaposabb irodalomkritikusa. És hogy kép, portréfotó nem volt a lap archívumában, Sánthát ismerve elképzelhető, talán egy akár sürgető szerkesztőségi kérésre sem küldött ilyesmit.

Pedig a képek, a vizualitás nagyon is fontos volt számára: első és sajnos most már egyetlen kritikakötete, a Műút Könyvek sorozatában 2011-ben megjelent *Talányaink összessége: Válogatott kritikák és tanulmányok 2007–2010* borítóján az azóta már szintén elvesztített k. kabai lóránt fotója látható. A kép egy ablakot ábrázol, a mögé képzelhető, rajta talán kitekintő műtész egy erdőrésztetre láthat, a romosnak tűnő házbelső és a körülötte egyre erőteljesebben burjánzó természet jó felütése a könyv első írásának (*A ház mint hamisítvány: Időproblémák a múlt század irodalmában*). Nem kritika, nagyon alapos és terjedelmes esszé ez a szöveg, amely nem kevesebbre vállalkozik, mint a „térbeli fordulat” tapasztalatai után elmondani az idő és az egyik legszemélyesebb geotoponima, a lakóhely kapcsolódásainak történetét. A fejezeten belüli alegység, a sokfajta konnotációt behívó *Váróterem* e mondatokkal kezdődik: „Az idő hiányunk visszhangja. A jelenlétbe ásott meder. Bennünk is van és el is vesz belőlünk.”¹ Lírai tómondatok lakonikus igazságával kezdődik ez a poétikus stílusa miatt is egyedi bírálatgyűjtemény, amely az ekkor, a 2007

¹ Sántha József, *A ház mint hamisítvány: Időproblémák a múlt század irodalmában* = S. J., *Talányaink összessége: Válogatott kritikák és tanulmányok 2007–2010*, Miskolc, Műút Könyvek, 2011, 9–50, 9.

körül az író „újrafelfedező” irodalmi orgánumban, a Holmiban, a Jelenkorban, a Műútban és a Magyar Narancsban megjelent írások gyűjteménye volt. Sántha kritikáinak egyedi hangja végtelen érzékenységükben, összetéveszthetetlen karakterük lenyűgöző alaposágukban rejlett. Szerzőjük a rövid terjedelmű és a hosszabb, esszéisztikusabb műbírálóban is magabiztosan mozgott, alázatosságával is tiszteletet parancsoló készsége miatt pedig recenziói, elemzései úgy keltették egy rendkívül olvasott ember személyes olvasmányélményei spontán reflexióinak illúzióját, hogy mindeközben informatív jellegükkel is meggyőzték olvasóikat.

De vissza a képiséghez: a Tiszatáj Könyvek sorozatban jelent meg első és szintúgy immár egyetlen novelláskötete, *A télgylölő*, 2015-ben. A könyv fedlapján az író szülővárosa, Karcag legendás XIX. századi szélmalmanak részlete volt látható. Nemcsak az otthonos tér játékba hozása okán volt ez találó választás: a kollektum *A leydeni kapitány* című történetében egy árnyékot nem vető szélmalom is szerepelt. A 2016-ban, a Kalligram Kiadónál megjelent *A húgom operája* előlapján fosszilizálódott sellőváz részletei sejlettek fel. Ez, valamint a végül utolsó, a Tiszatájánál 2020-ban napvilágot látott, borítóján ifj. Pieter Brueghel *Tél* című festményét szerepeltető *A börtönkarnagy* című próza kisregény alcímmel orientálták az olvasót, miközben mindkettő a novellafüzérből kinövő nagyobb formaként egzisztálva a még ennél is nagyobb önéletrajzi regény lehetőségét hordozta. Úgy is olvashatjuk őket, mint felkészülést egy már soha el nem készülő monumentális önéletrajz fejezeteire. Brueghel univerzuma, írta *A télgylölőről* írt kritikájában annak idején Sántha legelkötelezettebb méltatója, Bán Zoltán András, az író „rendkívül képszerű, úgyszólván festői gondolkodásának” egyik legfontosabb ihletője.² Képekben gondolkodott, képekről szólt utolsó, a Tiszatájának küldött írása, a Duchamp-ról szóló *Száz bábu kopogása* című esszé is. Ritmusokban, dallamokban is élt, zenetörténeti intertextusokkal vannak tele bírálati, erős zeneiség uralja a kedves műfajára nemcsak címében utaló *A húgom operáját* is.

Sántha József a hetvenes években jelent meg először a magyar irodalmi életben. Első kötete, az 1991-es *A legnagyobb* című, a Prológus Kiadó gondozásában útjára bocsátott, Széchenyi életéről szóló színdarab volt. Ennek folytatásaként készült el 2019-ben e-drámaként az *Öreg színész, bekötött fejvel*. Bár nem volt titok, kevés szó esett arról, hogy egy életrajzi esemény, egy személyes trauma után, egy veszteség feldolgozásának terápiás útján haladva talált vissza ismét az íráshoz. Az irodalomszerető közönségnek és a szakmának sem haszontalan fordulat eredménye négy könyv, valamint több tucat, ezek előmunkálataként született vagy kötetben soha meg nem jelent próza és kritika volt irodalmi lapokban. Mennyiségre talán nem, minőségét tekintve azonban annál jelentősebb életmű. Sántha József jelenléte meghatározó volt,

² Bán Zoltán András: *Életkontárak: Sántha József: A télgylölő. Tiszatáj Könyvek, Szeged, 2015, Kalligram 2015/6, 100–104, 103.*

több, mint ami ennél hosszabb pálya során sokaknak adatik. Egy 2015-ös Déry-díj és a 2021-es Tiszatáj-díj fémjelezte munkájának elismertségét.

Sántha József művelt, érzékeny kritikus és művelt, érzékeny szépiró volt. Történeteinek légiés könnyedséggel szótt nyelve nem kontrasztban állt a narratíva abszurdításával, groteszk voltával, sokszor meghökkentő brutalitásával, hanem meglágyította, felpuhította, a rettenettől elemelte azt. Bravúrosan cizellált, tragikus és komoly világa olyan volt, mint az opera, amit annyira szeretett: helyenként olyan súlyos és komor, olykor olyan patetikus és gyönyörű, főként pedig olyan nehéz, mint egyik kedvence, Bellini embert próbáló énektechnikai nehézségei miatt szinte előadhatatlan *A puritánokja*. Nem tudom, tisztában volt-e vele, hogy „alkalmazott terápiként” „újraindított” karrierje hol is helyezkedett el a kortárs magyar irodalmi mezőben. Azt hiszem, nem is nagyon érdekelte. Független volt, független gondolkodó, aki egzisztenciálisan sem függött az irodalomtól. Mi azonban, akik ismertük őt, visszafogott, háttérbe húzódo, ám nagyon is szerethető karakterét, és főként persze elsősorban azt, amit prózaíróként csinált, nem voltunk, nem lehattünk függetlenek tőle, ahogy a magyar irodalom is szürkébb, unalmasabb lenne/ lesz nélküle.

Nyugodjon békében!

KOVÁCS KRISZTINA

